

АКАДЕМІЧНА НАУКА УКРАЇНИ У ХХІ СТ.: ДОСЯГНЕННЯ СВІТОВОГО РІВНЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ, РЕФОРМУВАННЯ ТА ВИБОРИ

*“Якщо суспільство прагне успішного майбутнього,
йому необхідні перспективні технології.
Їх можуть забезпечити таланти,
які генерують ідеї та інновації.
Але ці таланти можуть розвиватися тільки тоді,
якщо у суспільстві панує толерантність”.*
Річард Флоріда (США),
“Теорія Трьох Т”

У 2015 році Український міжнародний комітет з питань науки і культури при НАН України (КНК) завершує свій 25-літній цикл функціонування.

Одним із проектів КНК була організація клубу “Елітарна світлиця”, гостями якого були відомі державні діячі (Л.М. Кравчук, В.А. Ющенко, Ю.В. Тимошенко та ін.), діячі науки й культури (Ліна Костенко, Лариса Хоролець, Іван Дзюба та ін.), представники наукових та громадських організацій, зарубіжні гості. Після певної перерви в роботі клубу, зумовленої різними подіями останніх років в Україні та різними обставинами мого особистого життя, цього року зібрання в “Елітарній Світлиці” продовжено. Мета зустрічей:

- обговорювати актуальні проблеми сьогодення;
- ініціювати пошук консенсусних розв'язань з питань, які поляризують суспільство;
- сприяти розвитку науки і освіти в Україні, популяризації наукових знань.

Формат зібрання: Оксфордська дискусія, а саме, з чітко сформульованого питання виступають його прихильники та опоненти за участі експертів та аудиторії.

25 лютого 2015 року в Київському Будинку вчителя відбулося засідання клубу “Елітарна світлиця”, темою якої стали стан, перспективи розвитку та шляхи реформування академічної наукової сфери України. У дискусії взяли участь представники національних академій наук, освітянських установ та громадськості. Подаємо у скороченому вигляді вступне слово ведучого, Я. Яцківа, та доповідь А. Загороднього, віце-президента НАН України.

Ярослав Яцків, академік НАН України, член Президії НАН України, ведучий “Елітарної світлиці” запропонував учасникам ознайомитися з його тезами щодо шляхів реформування наукової сфери України, зокрема такими.

У науковій сфері України розрізняють три головні складові: академічна наука, університетська наука та галузева наука.

Загальний стан та перспектива розвитку цих складників різні, але, загалом, вони незадовільні.

Чому?

По-перше, за всі роки незалежності наукова сфера України ніколи не входила до числа пріоритетів нашої держави, а доля науки України мало кого (крім науковців) цікавила.

По-друге, незважаючи на прийняття низки законів про наукову та науково-технічну діяльність, у науковій сфері України значною мірою зберігалися “структура та традиції” радянської системи організації науки (наприклад, як вважають експерти, розбудована за радянських часів Академія наук України не відповідає умовам економічного сьогодення України), а держава й бізнес не формують необхідні запити на наукові дослідження та розробки.

По-третє, обсяги фінансування наукової сфери України з державного бюджету за всі роки незалежності поступово скорочувалися і 2014 року і досягли свого ганебного мінімуму, близько 0,25 % ВВП.

Усе це призвело до:

1. Поступової деградації наукової сфери України.
2. Вкрай застарілої інструментальної бази більшості наукових установ України.
3. Невідповідності оплати праці українських науковців до їхньої трудової віддачі (досягнень).

4. Скорочення поповнення наукової сфери України молодими науковими кадрами.

5. Інших негативних наслідків через відсутність впливу науки на розвиток економіки, інноваційної діяльності тощо.

Чи є вихід із ситуації, що склалася?

Напевно, вихід був (ним своєчасно не скористалися) та і є зараз. Але в сьогоденних умовах цей вихід має бути досить радикальним (щоб бути ефективним) і з боку держави, і з боку наукової спільноти.

Серед небайдужих звучать різні пропозиції щодо цього виходу, а саме, реформи типу “російської”, “німецької” чи “польської”, або збереження чинної системи за умов її оптимізації.

Щодо Росії, то на думку експертів, “приходя в себя, после шоковой “Операции РАН”, некоторая часть научного сообщества начинает осознать свое новое состояние...” (А. Самохин, газета “Троицкий вариант”, Наука, №2, 2014). І далі “нападки на РАН починались давно. Однако эти многолетние вызовы воспринимались не вполне адекватно, не порождая ... ответных действий”. У підсумку “РАН не успела провести рассмотрение наиболее важных вопросов...”.

Подібна ситуація склалася і в НАН України. Незважаючи на прийняття “Концепції розвитку НАН України на 2014—2023 роки”, академічна спільнота не виявляє “организованных, массовых и решительных действий” з реформування академії... Чекає?

А питань накопичилося багато, наприклад, щодо оптимізації розробок інститутів технічного профілю, які

не цікавлять ні державу, ні олігархів, так і щодо установ соціогуманітарного профілю, діяльність яких не впливає на економічну та соціальну політику влади, тощо.

Щодо “німецького” сценарію реформування наукової сфери України, то він передбачає об’єднання університетської науки та потужних наукових товариств. Це перспективний сценарій. Але, на мою думку, не є прийнятним для сучасної України. У нас фактично ліквідована галузева наука, а університетська тільки тепер, завдяки новому Закону про вищу освіту, отримала шанси на свій розвиток.

“Польський” сценарій реалізувала Польська академія наук декілька років тому. Цей варіант реформування дуже близький до того, що був запропонований у 2005 році Робочою групою з розробки “Концепції розвитку наукової сфери України”, але не був реалізований (знятий з розгляду за рішенням РНБО України).

Якщо коротко, то він полягає в об’єднанні декількох національних академій наук, створенні системи реального оцінювання діяльності науково-дослідних установ, зменшення бюрократичного складника в управлінні наукою та більш відкритого зв’язку науки з широкою спільнотою

Очевидно, що вибір із цих чотирьох можливих варіантів потрібно здійснити якнайшвидше, не чекаючи дій непрофесійних реформаторів “зверху”.

Мене запитують: Що це — “реформи заради реформ”? Ні! Заради ефективного використання того мізерного бюджетного фінансування з боку держави та перспектив залучення в науку молоді зміни. ■

Анатолій Загородній, академік НАН України, віце-президент НАН України, виголосив доповідь *“Академічна наука у XXI столітті: досягнення світового рівня, проблеми та виклики, реформування та вибори”*, основні тези якої пропонуємо вам прочитати.

У XXI столітті, як і в попередні роки, діяльність НАН України була спрямована на виконання своїх статутних завдань, головні з яких такі:

- організація і здійснення фундаментальних та прикладних досліджень з найважливіших проблем природничих, технічних і соціогуманітарних наук;
- координація та експертиза фундаментальних досліджень в Україні, забезпечення діяльності вищих координаційних та експертних органів в цій галузі, матеріально-технічна і фінансова підтримка досліджень, поліпшення кадрового забезпечення.

До складу академії входить близько 170 установ та організацій (інститути, наукові центри, музеї, бібліотеки, заповідники, підприємства дослідно-виробничої бази). В них працює понад 40 тисяч працівників, із них 20 тисяч науковців, у тому числі, 2,5 тисячі докторів і 8 тисяч кандидатів наук. Академія забезпечує діяльність 6 регіональних наукових центрів НАН України та МОН України. Структура академії налічує три секції, в яких перебувають 14 відділень: математики; інформатики; механіки; фізики і астрономії; наук про Землю; фізико-технічних проблем матеріалознавства; фізико-технічних проблем енергетики; ядерної фізики та енергетики; хімії; біохімії, фізіології та молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права; літератури, мови та мистецтвознавства. Міжнародна співпраця здійснюється в рамках близько 200 угод, укладених НАН України з академіями, державними установами, науковими організаціями, освітніми закладами, фірмами та промисловими компаніями близько 50 країн світу.

Наукові дослідження здійснюються відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, затверджених Кабінетом Міністрів України. Попри недостатнє фінансування (фактичне згорання програми закупівлі вартісного обладнання, обмаль коштів на відрядження, обмежений доступ до міжнародних наукових видань і баз даних) та відсутності умови для залучення талановитої молоді, низка інститутів НАН України